
Solidarumo principo vaidmuo ir reikšmė, aiškinant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą teisę į valstybės laiduojamą sveikatos apsaugą

Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedros lektorė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius

El. paštas: gtaminskaite@gmail.com

Pagrindiniai žodžiai: solidarumo principas, teisė į sveikatos apsaugą, Konstitucija, Konstitucinis Teismas

Įvadas

Žmonių sveikata yra vienas iš pagrindinių dėmenų, lemiančių visuomenės galimybes ir poreikius, kurie tiesiogiai turi įtakos valstybės ekonominei, demografinėi situacijai, technologijų, mokslo ir kt. pažangai. Nuo jų priklauso valstybės išgalės, garantuojant sveikatos apsaugą visuomenės nariams. Todėl šiems veiksniams ir jų kismui būdingas cikliškumas arba kitaip – uždaro rato, kurio pabaiga užduoda ir pradžia, ypatybė.

Sveikatos lygis visuomenėje lemia darbingų ir ekonomiškai bei socialiai aktyvių asmenų proporciją, palyginti su tais, kurie negali prisidėti prie esamos situacijos valstybėje ir visuomenėje palaikymo bei jos pažangos ir kuriems dažniausiai yra reikalinga papildoma pagalba, finansuojama iš valstybės išteklių. Todėl nuo to, kiek valstybėje yra investuojama pirminiuose etapuose, be kita ko, į prevencinį sveikatos paslaugų ir priemonių suteikimą ar pirminių sveikatos sutrikimų šalinimą bei atitinkamo gyvenimo lygio, įskaitant tinkamos mitybos ir fizinio aktyvumo, švarios aplinkos, reikalingo švietimo ir kt. užtikrinimą, priklauso: (a) kokios apimties bei lygmens sveikatos paslaugų ir priemonių reikės vėlesniuose visuomenės gyvenimo etapuose, (b) kokios bus valstybės išgalės, garantuojant vienodą paslaugų ir priemonių prieinamumą visiems asmenims, (c) kokia valstybės išteklių dalis bus reikalinga kitoms viešosioms (ypač socialinėmis) paslaugomis, kurių poreikis yra susijęs su vi-

suomenės ir atskirų asmenų sveikatos lygiu, finansuoti. Tai savo ruožtu lemia, taigi ir leidžia numatyti, minėtam visuomenės sveikatos apsaugos ratui pradžią užduosiančių, tolesnių valstybės veiksmų, iš jų ir sprendimų sveikatos apsaugos srityje, pa(s)rinkimą, susijusį ypač su sveikatos paslaugų ir priemonių prieinamumu, apimtimi, kokybe, kt. Be visa to, žmogaus sveikata, konstitucinėje doktrinoje yra laikoma neatsiejama vertybe nuo prigimtinio asmens orumo, kadangi pastarąjį lemia ir asmens socialinio gyvenimo galimybės. Todėl tinkamai neužtikrinus asmens sveikatos paslaugų, garantuojančių asmeniui atitinkamą būklę, leidžiančią būti visaverčiu visuomenės nariu, būtų pažeistos pamatinės prigimtinės vertybės.

Straipsnyje, pasitelkiant šaltinių analizės ir sisteminimo metodus, yra siekiama atskleisti solidarumo principo vaidmenį ir reikšmę, įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) įtvirtintą asmenų teisę į sveikatą. Ji, kaip konstitucinė teisė, ir jos užtikrinimo ypatumai yra šio straipsnio tyrimo objektas.

Siekiant išsikelti tikslo, analizė atliekama vykdant mokslinius uždavinius. Pirma, išanalizavus Konstituciją ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) doktriną, atskleidžiama, iš ko ir kokia apimtimi kildinami valstybės įsipareigojimai sveikatos apsaugos srityje. Antra, įvardijama, kokias priemones šiems įsipareigojimams įgyvendinti valstybė yra pasitelkusi. Trečia, remiantis ne tik Konstitucinio Teismo, bet ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas) praktika, atskleidžiama, kokią reikšmę pasirinktos priemonės turi visuomenės ir atskirų asmenų teisėms ir pareigoms. Todėl straipsnio tyrime daugiausiai remiamasi Konstitucinio Teismo doktrina. Taip pat, siekiant atskleisti platesnį vaizdą ir tarptautiniu aspektu, straipsnyje remiamasi Teisingumo Teismo praktika dėl teisės į sveikatą (į sveikatos apsaugą) įgyvendinimo, taikant solidarumo principą.

Sveikatos tema yra aktuali visose mokslo srityse. Ji periodiškai nagrinėjama teisiniais aspektais teisės mokslo ir teisininkų praktikų darbuose. Apie teisę į valstybės garantuojamas nemokamas sveikatos paslaugas savo straipsnyje rašo J. Januševičienė, nagrinėdama paciento pareigos rūpintis savo sveikata reikšmę (Januševičienė, 2017). Taip pat teisės į sveikatą konstitucinius aspektus nagrinėja V. Birmontas, apžvelgdamas tuometinę aktualią Konstitucinio Teismo praktiką (Birmontas, 2013). P. Čelkis atskleidžia visuomenės sveikatos priežiūros, kaip vienos iš sričių, įgyvendinančių teisę į sveikatą, turinį (Čelkis, 2010). Vis dėlto teisinė sveikatos tematika dažniausiai dėmesio sulaukia kitais aspektais nei siekiama atskleisti šiame autorės straipsnyje. Pavyzdžiui, M. Sriubas analizuoja aktualius paciento teisių, susijusių su kokybiškų paslaugų jam suteikimu, aspektus ir daugiausiai nagrinėja žalos atlyginimo ypatumus bei kokybiškų sveikatos paslaugų sampratą (Sriubas, 2013). Šis aspektas taip pat detalai paliečiamas Teisės instituto mokslo studijoje, be kita ko, nagrinėjant jautriausių visuomenės grupių, įskaitant

asmenų su negalia, teises, bei atskleidžiant aplinkos (gamtos veiksnių) įtaką ir svarbą asmenų teisėms sveikatos srityje (Beliūnienė, et al., 2013). Tačiau konstitucinio solidarumo principo veikimu, remiantis ne tik Konstitucinio Teismo, bet ir Teisingumo Teismo pozicija, užtikrinamos teisės į sveikatą ypatumus atskleidžiančių aktualių ir naujų mokslo darbų nėra.

Straipsnį sudaro dvi pagrindinės dalys: pirma dalis skiriama konstituciniams sveikatos apsaugos pagrindams Lietuvoje, o antroji – atskleisti valstybės pasirinktų priemonių užtikrinti konstitucines teises sampratai ir iš jos kildinamai įtakai sveikatos paslaugų prieinamumui.

1. Konstituciniai sveikatos apsaugos pagrindai ir principai

Konstitucinio Teismo išaiškinimuose visuomenės ir individų sveikatai bei jos apsaugai suteikiama išskirtinė vieta, remiantis Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintais konstituciniais sveikatos apsaugos pagrindais, jog „valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“ (Konstitucijos 53 str. 1 d.). Konstitucinio Teismo išaiškinimu, „Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, yra išreikštas konstitucinis principas, įvairiais aspektais atsispindintis ir kitose Konstitucijos nuostatose (pirmiausia kitose tos pačios dalies nuostatose, bet ne tik jose), kuriuo turi būti grindžiama visa su žmonių sveikata susijusi valstybės veikla“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Todėl Konstitucinis Teismas, pasisakydamas įvairiais klausimais dėl Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių esmines vertybes, be kita ko, žmogaus orumą, teisę į socialinę apsaugą, sveiką aplinką, išsilavinimą, kt., ir principus, iš jų lygiateisiškumą, teisingumą, kt., ne kartą savo nutarimuose yra pabrėžęs, jog „žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių“¹. Viena vertus, visuomenės ir atskirų individų sveikatos (jai palaikyti reikalingų paslaugų bei priemonių) užtikrinimas priklauso nuo tinkamo įgyvendinimo daugelio, iš pažiūros nesusijusių su asmenų sveikata, nes tiesiogiai apie ją „nekalbančių“, konstitucinių nuostatų. Kita vertus, šiose nuostatose įtvirtintoms vertybėms garantuoti netiesiogiai turi įtakos visuomenės ir atskirų asmenų sveikatos lygis tam tikru metu.

Todėl suprantama, kodėl Konstitucinis Teismas, aiškindamas nuostatą, jog „valstybė rūpinasi žmonių sveikata“, yra ne kartą konstatavęs, jog „žmonių sveikatos

1 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai.

apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, o rūpinimasis žmonių sveikata – tai valstybės funkcija². Tai reiškia, jog Lietuva, kaip teisinė ir socialinė valstybė (Taminskaitė, 2022, p. 26–38, 193), yra apibrėžiama ir per pareigų, be visa kita, rūpintis žmonių sveikata, turėjimą bei jos įgyvendinimą visuomenės narių atžvilgiu. Taigi, laikantis konstitucinės pozicijos, kad valstybės rūpinimasis žmonių sveikata yra tiek valstybės funkcija, tiek ir konstitucinis principas, reiškia, jog (a) turi būti nustatytos konkrečios aktyvios priemonės asmenų sveikatai palaikyti ir gerinti, (b) visi priimami sprendimai bet kuriais, net ir tiesiogiai su sveikata nesusijusiais, klausimais turi būti suderinami su siekiu palaikyti tinkamą asmenų sveikatą arba kitaip – negali būti priimti sprendimai, kurie pažeistų šį konstitucinį principą, t. y. turėtų neigiamą (net ir netiesioginę) įtaką asmenų (visuomenės) sveikatai ir priemonėms, skirtoms jai užtikrinti. Todėl toliau straipsnyje atskleidžiama, iš ko yra sudaryta ir kuriomis kryptimis veikia valstybės funkcija rūpintis asmenų sveikata.

Rūpinimosi žmonių sveikata, kaip valstybės funkcijos įgyvendinimo, išraiškos yra numatytos visų pirma Konstitucijoje, įtvirtinant nemokamų medicinos paslaugų suteikimą. Toliau jos plėtojamos konstitucinėje doktrinoje, pagal kurią, „įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata, *inter alia*, užtikrinti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, turi būti sukurta veiksminga sveikatos apsaugos sistema, sudarytos deramos sąlygos jai veikti“ (Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas). Šia sistema, Konstitucinio Teismo teigimu, valstybė įgyvendina savo pareigas, iš kurių viena yra „<...> susirgus užtikrinti medicininių paslaugų prieinamumą“. Todėl konstitucinė doktrina įtvirtina valstybei įpareigojimą „<...> sudaryti teises ir organizacines prielaidas veikti tokiai sveikatos apsaugos sistemai, kuri užtikrintų kokybišką ir visiems prieinamą sveikatos priežiūrą <...>“, įskaitant Konstitucijoje *expressis verbis* laidojamą medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, iš jų ir nemokamą medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Šiame savo išaiškinime Konstitucinis Teismas, be kita ko, pabrėžė asmenų lygybės, įgyvendinant teisę į sveikatą, užtikrinimo svarbą, kurios ypatumai atskleidžiami kitame skyriuje.

Konstituciniai sveikatos apsaugos pagrindai, nustatantys valstybei atitinkamas pareigas, suponuoja įstatymų leidėjui jo funkcijų įgyvendinimo kryptis. Jomis veikdamas, jis priima teisės aktus, be kita ko, grįsdamas juos siekiu „<...> užtikrinti prigimtinę žmogaus teisę turėti kuo geresnę sveikatą, taip pat teisę turėti sveiką aplinką, priimtina, prieinamą ir tinkamą sveikatos priežiūrą“ ir atitikti Lietuvos Respublikos Konstituciją (Sveikatos sistemos įstatymas). Tačiau tam, kad įstatymų leidėjo nustatomas teisinis reguliavimas įgytų praktinę išraišką, reikalinga aplinkybių visuma, kurioje vieną iš svarbesnių vietų užima pasirinktas sistemos finansavimo

2 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimai.

modelis ir valstybės finansinės galimybės. Jie, autorės nuomone, yra neatsiejamai susiję tarpusavyje ir gali tiesiogiai vienas kitam daryti įtaką. Todėl, siekiant užtikrinti, jog net keičiantis ir (ar) esant ribotoms valstybės finansinėms galimybėms būtų išsaugotas stabilumas ir nebūtų paneigiama asmenų teisė į sveikatą ir iš jos kildinamos kitos minėtos konstitucinės teisės, iš jų ir visiems prieinama sveikatos priežiūra, įstatymų leidėją, remiantis konstitucine doktrina, saisto pareiga nustatyti tokį sveikatos priežiūros finansavimo modelį, kuris būtų pagrįstas subalansuotu visuomenės ir valstybės poreikių bei valstybės finansinių galimybių įvertinimu ir kurio įgyvendinimas nebūtų akivaizdžiai valstybei neįveikiamas. Antraip būtų pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra ir nustatytas modelis „<...> prieštarautų konstituciniams socialinės darnos, atsakingo valdymo imperatyvams“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Dėl šių priežasčių ir dėl minėtų tikslų Konstitucinis Teismas kildina įpareigojimą valstybei įtvirtinti visuomenės solidarumu grindžiamą būdą (su)kaupiti reikiamas lėšas³. Todėl darytina prielaida, kad Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytu atitinkamu draudimu ir privalomuoju sveikatos draudimu, pagal Sveikatos draudimo įstatymą, draudžiami asmenys į šią solidarumu grindžiamą sistemą iš esmės priverstinai yra įtraukiami įstatyminiu pagrindu, kurį lemia konstitucinis normų aiškinimas. Kitaip sakant, konstituciniu lygmeniu yra įtvirtinamas solidarumo principo taikymas socialinės apsaugos, apimančios ir sveikatos apsaugą, srityje, pateisinant poreikiu garantuoti valstybės prisiimtų įsipareigojimų užtikrinimą, valstybei dalijantis atsakomybę su visuomene. Konstituciškai įtvirtintus solidarumo principo taikymą, toliau svarbu atskleisti šio principo įtaką asmenų teisėms ir pareigoms teisė į sveikatą kontekste.

2. Valstybės atsakomybės, užtikrinant sveikatos paslaugų prieinamumą, pasidalijimas su visuomenės nariais ir jo įtaka pagal solidarumo principą įgyjamų reikalavimo teisių apimčiai

Konstitucijoje įtvirtintos valstybės pareigos visuomenės nariams savaiame suponuoja esant pastarųjų reikalavimo teises ir teisėtus lūkesčius. Tačiau nei vieniems, nei kitiems nesant konkrečiai apibrėžtiems, nebūtų įmanoma nustatyti ir jų priešpriešinių

3 „<...> jeigu sveikatos priežiūrai negali būti skiriama tiek valstybės biudžeto lėšų, kiek būtina pakankamam asmens sveikatos priežiūros paslaugų, kurių neapima piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba, prieinamumui neatsižvelgiant į asmens pajamas užtikrinti, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, ne tik gali, bet ir privalo numatyti ir kitą visuomenės solidarumu grindžiamą būdą sukaupti reikiamas viešąsias lėšas, *inter alia*, gali pasirinkti privalomąjį sveikatos draudimą“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas).

reikalavimų apimties. Todėl valstybės ribotų galimybių nulemtas atsakomybės pasidalijimas tarp valstybės, visuomenės ir kartais – rinkos, remiantis solidarumo principu, leidžia preliminariai nustatyti ir tarpusavio teisių bei pareigų standartus. Kitaip tariant, valstybė už sveikatos paslaugų prieinamumo, *inter alia*, sveikatos priežiūros paslaugų visuomenės nariams garantavimą reikalauja iš kiekvieno asmeninio jo indėlio, turinčio užtikrinti tinkamą visos draudimo sistemos veikimą. Tuo tarpu lygiais pagrindais ir privalomai į solidarumu grindžiamą sistemą įtraukti asmenys turi pagrįstą teisę gauti vienodas paslaugas, finansuojamas šios sistemos lėšomis, kaip įtvirtinta pirmiau minėtos konstitucinės doktrinos pavyzdžiuose.

Nors remiantis Konstitucinio Teismo doktrina „žmogaus orumas, teisė į gyvybę ir teisė į kuo geresnę sveikatą yra taip glaudžiai susiję, kad, iš vienos pusės, neužtikrinus deramos sveikatos apsaugos, žmogaus teisės į gyvybę ir jo orumo apsauga taip pat nebūtų visavertė; iš kitos pusės, teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas), tačiau įgyvendinant solidarumo principą svarbu atskirti nemokamų sveikatos paslaugų, kurios nepriklauso nuo asmens indėlio į sistemos finansavimą, konstitucines garantijas, ir sveikatos paslaugų, kurios nuo jo priklauso, garantavimą.

Šiuo aspektu lemiamą reikšmę turi valstybės pareiga saugoti žmogaus gyvybę (Konstitucijos 19 straipsnis). Kadangi, Konstitucinio Teismo išaiškinimu, „teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis. Šis konstitucinių vertybių ryšys implikuoja tai, kad nemokama medicinos pagalba visiems piliečiams privalo būti užtikrinta tokia apimtimi, kokia ji yra būtina žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas). Tai reiškia, kad valstybės ištekliai, numatomi bendrojo biudžeto dalyje, pirmiausiai ir būtinai tenka pirmajai ir būtinajai pagalbai finansuoti, taip pat akcentuojant konstitucinį lygiateisiškumo principą visiems piliečiams, pagal kurį nemokama medicinos pagalba jokiais atvejais nėra ir negali būti sąlyginė, jeigu ji yra gyvybiškai reikalinga. Valstybės absoliučios atsakomybės prisiėmimas garantuojant besąlyginę nemokamą medicinos pagalbą šiuo atveju grindžiamas tuo, jog „nustačius siauresnę šios pagalbos apimtį, t. y. neužtikrinus nė minimalios, gyvybiškai svarbios nemokamos medicinos pagalbos, konstitucinė jos garantija apskritai netektų prasmės, kartu būtų pažeisti ir konstituciniai valstybės įsipareigojimai saugoti žmogaus gyvybę ir rūpintis žmonių sveikata“.

Tuo tarpu konstitucinė valstybės pareiga rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas ligos atveju (Konstitucijos 53 str. 1 d.) nėra tapati pirmiau minėtai, iš Konstitucijos 19 straipsnio kildinamai, garantijai. Kadangi „valstybės biudžetui negali būti užkraunama valstybės finansinių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai

taptų daug sunkiau jas vykdyti“, valstybė įpareigojama dalytis sveikatos paslaugų finansavimo našta su visuomenės nariais, įgalinant veikti solidarumo principą. Jis, Teisingumo Teismo teigimu, yra esminis principas, kuriuo grindžiama valstybės socialinės apsaugos sistema, pasidalijant išlaidas ir rizikas (ESTT *Kattner Stahlbau GmbH prieš Maschinenbau...*, 2009).

Sveikatos apsaugos sistemoje solidarumo principas įgyvendinamas remiantis Sveikatos draudimo įstatyme įtvirtintu privalomuoju draudimu⁴. Jame dalyvaujantys asmenys turi pagrįstą lūkestį gauti jiems reikalingas sveikatos paslaugas, pagal poreikį ir už jas nemokant arba mokant ne visą jų kainą. Tačiau, remiantis konstitucine doktrina, solidarumo principas pilietinėje visuomenėje nepaneigia asmeninės kiekvieno atsakomybės už savo likimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas). Todėl solidarumo principo pagrindu kildinama asmenų reikalavimo teisė, kaip ir visuomenės pareiga prisidėti prie pagalbos ir paramos asmenims, kuriems jos reikia, nėra absoliuti ir, svarbiausia, neribota. Tačiau tai neturėtų būti tapatinama su teisės į kompensuojamas sveikatos paslaugas ir priemones sąlygotumu, kuris būdingas privačiam draudimui. Skirtingai nei privačių fondų, valstybės socialinės apsaugos sistemoje, grindžiamoje solidarumo principu, pelno siekimas nėra ir negali būti nė vienos joje dalyvaujančios šalies tikslas (Taminskaitė, 2022, p. 86). Šioje sistemoje materialinis tikslas yra užtikrinti visiems piliečiams valstybės garantuojamoms sveikatos paslaugoms bei priemonėms reikalingus išteklius, nepaneigiant kitų valstybės įsipareigojimų, kuriems taip pat yra reikalingi finansiniai išteklių. Todėl socialinio draudimo sistemos, be kita ko, privalomojo sveikatos draudimo, veikimas yra įgalinamas, valstybei pasidalijant atsakomybę su visuomenės nariais, iš kurių kiekvienas prisideda pagal individualias galimybes, o teisės įgyja pagal objektyvų poreikį. Todėl dėl įvairių priežasčių, pvz., esant santykinai mažesniai finansuotojų ratui nei paslaugų gavėjų skaičius, gali susidaryti situacija, kai net ir solidarumo principu grindžiama sistema nėra pajėgi suteikti tuo metu visas reikalingas sveikatos paslaugas ir priemones visa apimtimi.

Tokiu atveju svarstyteni keli sprendimo variantai. Pavyzdžiui, vienu atveju, nepažeidžiant lygiateisiškumo principo ir nepaneigiant konstitucinių asmenų teisių, *inter alia*, teisės į sveikatą, suteikti visiems asmenims reikalingas sveikatos paslaugas ir priemones, jas kompensuojant vienodai mažesne dalimi, pagal valstybės finansinius pajėgumus tam tikru metu, ir potencialiai, pasikeitus valstybės ekonominei situacijai, spręsti dėl asmenų turėtų padidėjusių išlaidų vėlesnio kom-

4 „Tai valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, <...> nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiesiems asmenims, įvykus draudimui įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą ir šių paslaugų išlaidų apmokėjimą, taip pat vaistų ir medicinos pagalbos priemonių įsigijimo išlaidų bei medicinos priemonių, būtinų apdraustųjų sveikatos priežiūrai namuose užtikrinti, nuomos išlaidų kompensavimą“ (Sveikatos draudimo įstatymo 2 str. 5 d.).

pensavimo. Kitu atveju taikyti privačiam draudimui būdingų sąlygų analogiją, kai pacientų pareiga rūpintis savo sveikata yra prielaida teisei į nemokamas sveikatos paslaugas įgyti. Šis klausimas kartas nuo karto iškeliamas ir diskutuojamas ne tik politiniu ir populistiniu, bet ir moksliniu lygmeniu (Januševičienė, 2017, p. 184–194). Kodėl galėtų būti diskutuojamas pirmasis variantas, bet teisiškai neįmanomas antrasis, lemia solidarumo principo taikymas sveikatos apsaugos sistemoje.

Visų pirma, svarbu įvardyti esminius bruožus, kurie solidarumu grįstą draudimo sistemą skiria nuo privataus savanoriško draudimo. Teisingumo Teismas yra nurodęs, jog solidarumu grįstos draudimo sistemos pasižymi: a) visuotinumu, t. y. jose dalyvauja visi visuomenės nariai⁵, b) nustatytas įmokų dydis proporcingas draudžiamų asmenų pajamoms, o ne individualiai rizikai, priklausantiems nuo jų amžiaus, sveikatos būklės, veiklos, kt., c) visi draudžiami asmenys įgyja vienodas teises į tapačias teises aktuose nustatytas paslaugas, pagal poreikį⁶, d) užtikrinama vienoda apsauga, nepriklausomai nuo draudžiamo asmens amžiaus, sveikatos būklės ar kt. veiksnių, galinčių lemti didesnę tikimybę draudimo rizikai atsirasti, e) atsakomybės, t. y. išlaidų ir rizikos pasidalijimo mechanizmu, pagal kurį draudimo sistema, įgijusi perteklinių finansų, padeda finansuoti kitas draudimo sistemas, patiriančias finansinių sunkumų.

Antra, Teisingumo Teismas toje pačioje byloje pažymėjo, kad solidarumo principo įgyvendinimo prielaida yra privalomas visų visuomenės narių dalyvavimas draudimo sistemoje, užtikrinantis finansinę socialinės apsaugos pusiausvyrą. Todėl asmenys neturi pasirinkimo dėl dalyvavimo valstybiniame socialiniame draudime, įskaitant sveikatos draudimo sistemą. Tai yra kertinis visuotinį draudimą, grindžiamą solidarumo principu, nuo privataus savanoriško draudimo skiriantis bruožas, kuris iš esmės nulemia ir šiame draudime privalomai dalyvaujančių asmenų teisių, kurios atitinkamai negali būti selektyviai paneigiamos dėl įvairių priežasčių, *inter alia*, valstybės finansinių sunkumų ar kitų išteklių trūkumo, apimtį. Privataus savanoriško draudimo atveju kiekvieno asmens draudimas yra tam tikra prasme individualizuojamas. Draudimo kaina (įmokos suma), sąlygos gauti reikiamą pagalbą, įvykus draudžiamajam įvykiui, ir atvejai arba kitaip – rizikos, nuo kurių draudžiamasi, yra kiekvienu atveju „sukomponuojami“, pagal kiekvieno apsidrausti siekiančio asmens individualius bruožus ir aplinkybes. Tada asmuo, įvertinęs visus jam siūlomo draudimo trūkumus ir privalumus, pats priima sprendimą dėl draudimo(si) fakto, t. y. turi laisvą valią apsispręsti, ar siū-

5 Dirbantys ar kitais pagrindais pajamas gaunantys asmenys ir tie, kurie dėl savo amžiaus, sveikatos būklės ar socialinės padėties patys savo aktyviais veiksmais pajamų negauna, bet tuo atveju už juos privalomojo draudimo įmokas moka valstybė, *inter alia*, atskaičiuodama proporcingą dalį skiriamų socialinių išmokų.

6 Nėra jokio priežastinio ryšio tarp apdraustojo sumokėtų įmokų dydžio ir paslaugų, į kurias jis įgyja teisę, apimties.

lomos individualizuotos sąlygos jį tenkina. Asmuo gali draudime ir nedalyvauti, prisiimdamas visą riziką, jog, ištikus nelaimėi, visa finansinė našta už reikalingas sveikatos paslaugas ir priemones teks jam. Kadangi privataus savanoriško draudėjo veikla orientuota į pelno siekimą, todėl natūralu, jog teisę į pagalbą gali naikinti tokios sąlygos kaip draudžiamą pareigos saugoti savo sveikatą nesilaikymas arba kitaip – valingi veiksmai, dėl kurių realizuojasi draudimo rizika. Tuo tarpu visuomenės nariai, įtraukiami į privalomąjį sveikatos draudimą, nėra vertinami individualizuotai, tame tarpe individualizuojant jų įmokas ir gaunamą pagalbą (paslaugas, priemones), nesitaria iš anksto dėl draudimo sąlygų ir negali priimti sprendimo šiame draudime nedalyvauti. Todėl, kaip pažymi Teisingumo Teismas, socialinės apsaugos prieinamumas solidarumu grindžiamoje sistemoje yra vieno lygio visiems jame dalyvaujantiems (ESTT *Europos Komisija ir Slovakijos Respublika prieš Dôvera...*, 2020).

Tai, kad įmokų dydis nėra diferencijuojamas, skirtingai nei pelno privačiuose draudimo fonduose, priklausomai nuo asmens sveikatos būklės, amžiaus ar net ir jo profesijos lemiamų rizikų, reiškia, jog iš esmės asmenų pareiga prisidėti prie bendros sistemos yra vienoda ir priklauso tik nuo objektyvių jų galimybių, susietų su finansine asmenų padėtimi (Taminskaitė, 2022, p. 87). Tai pabrėžiama Teisingumo Teismo praktikoje, nurodant, jog solidarumo principu grindžiama draudimo sistema yra finansuojama įmokomis, kurių dydis nėra proporcingas draudžiamai rizikai (ESTT *Kattner Stahlbau GmbH prieš Maschinenbau...*, 2009). Dėl to privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydis priklauso nuo asmens galimybių, t. y. pajamų dydžio.

Valstybė, savo konstitucinėms funkcijoms sveikatos apsaugos srityje įgyvendinti pasitelkdama solidarumo principą, be kita ko, turėdama konstitucinę pareigą užtikrinti asmenų lygiateisiškumą, yra jo įpareigojama visais atvejais užtikrinti asmenims teikiamos medicinos pagalbos ir kitų atitinkamų sveikatos paslaugų vienodumą.

Tuo tarpu užtikrindama gyvybiškai svarbią nemokamą medicinos pagalbą, remiantis Konstitucinio Teismo doktrina, valstybė turi plačią pasirinkimo laisvę. Pavyzdžiui, „kai pagalba dėl tam tikrų aplinkybių negali būti laiku ir kokybiškai suteikta valstybinėse gydymo įstaigose, ji gali būti teikiama ir kitose kokybiškai ir saugiai ją suteikti pajėgiose sveikatos priežiūros įstaigose; jų patiriamos šios pagalbos teikimo išlaidos turi būti apmokamos iš valstybės biudžeto lėšų. Taigi Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, yra konstitucinė piliečių teisės nemokamai ir laiku gauti kokybiškai būtiną medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose garantija, kurios įgyvendinimas turi būti užtikrintas iš valstybės biudžeto lėšų“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas).

Todėl valstybės pareigos užtikrinti žmogaus teisę į sveikatą kaip asmens prigimtinio orumo garanto kontekste, sprendžiant dėl valstybės ir asmens teisių bei pareigų santykio, pirmiausia turi būti vertinama, ar reikalingos sveikatos paslaugos yra gyvybiškai svarbios. Tokiu atveju asmuo turi teisę, o valstybė pareigą į besąlyginį jų suteikimą visa apimtimi ir, esant poreikiui, papildomai finansuojant iš bendro valstybės biudžeto. Antra, ar asmuo dalyvauja⁷ privalomajame sveikatos draudime, grindžiamame solidarumo principu. Tokiu atveju jis, kaip ir visi šio draudimo sistemos dalyviai, turi teisę į vienodą pagalbą sveikatos srityje, remiantis vien tik objektyviu poreikiu, o valstybės pareiga ją garantuoti.

Išvados

1. Solidarumo principas Konstitucinio Teismo doktrinoje yra traktuojamas kaip esminė Konstitucijoje įtvirtintos ir Konstitucinio Teismo išaiškinimuose plėtojamos valstybės pareigos užtikrinti visiems piliečiams vienodas nemokamas sveikatos paslaugas ir rūpintis žmonių sveikata priemonė.
2. Teisingumo Teismas (į)tvirtina, kad solidarumas yra esminis valstybės garantuojamo socialinio draudimo (įskaitant sveikatos draudimą) principas, (I) skiriamas šį draudimą nuo privataus savanoriško draudimo, grindžiamo pelno siekimu ir galimybe diferencijuoti draudžiamų asmenų teises ir įgyjamas pareigas, priklausomai nuo asmenų individualių savybių ir gyvenimo aplinkybių, bei (II) užtikrinantis visiems visuomenės nariams vienodą kompensuojamų sveikatos paslaugų ir priemonių pagal poreikį prieinamumą.
3. Solidarumo principas lemia, kad juo grindžiamoje draudimo sistemoje negalima draudžiamiesiems asmenims reikalingų sveikatos paslaugų diferenciacija ir (ar) jų suteikimo selektyvumas. Todėl, esant ribotoms valstybės išgalėms garantuoti reikalingas paslaugas ir (ar) priemones, šių paslaugų ir priemonių kompensavimo apimtis mažintina tik vienodu lygiu visiems privalomajame draudime dalyvaujantiems ir vienodas teises sveikatos apsaugos srityje įgyjančiams asmenims.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 55-1287.

⁷ Aktualu laikinai atvykusių, užsienio, ypač ne Europos Sąjungos valstybės narės, piliečiams.

3. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 63-1231.
4. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas (1991). *Valstybės žinios*, 17-447.

Specialioji literatūra

1. Beliūnienė, I., Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2013). *Teisė į sveikatos apsaugą: probleminiai sveikatos priežiūros ir sveikos aplinkos užtikrinimo aspektai*. Mokslo studija. Vilnius: Teisės institutas.
2. Birmontas, V. (2013). Teisė į sveikatos priežiūros paslaugas kaip konstitucinė teisė. *Sveikatos politika ir valdymas*, 1(5).
3. Čelkis, P. (2010). Visuomenės sveikatos priežiūra, kaip asmens teisės į sveikatą įgyvendinimo priemonė. *Visuomenės sveikata*, 1(48).
4. Januševičienė, J. (2017). Paciento pareiga rūpintis savo sveikata kaip teisės į sveikatos priežiūros paslaugas įgyvendinimo sąlyga. *Teisė*, 104.
5. Taminskaitė, G. (2022) *Solidarumo principas ir jo įgyvendinimas gerovės valstybių teisinėse sistemose. Prancūzijos ir Lietuvos pavyzdžiai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S).
6. Sriubas, M. (2013). Paciento teisės į kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas turinio ypatumai Lietuvoje. *Teisės problemos*, 1(79).

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. *Kattner Stahlbau GmbH prieš Maschinenbau- und Metall- Berufsgenossenschaft* [ESTT], Nr. C-350/07, [2009-03-05]. ECLI:EU:C:2008:631.
2. *Europos Komisija ir Slovakijos Respublika prieš Dôvera zdravotná poisťovňa, a.s.* [ESTT], Nr. C-262/18 P & C-271/18 P, [2020-06-11]. ECLI:EU:C:2019:1144.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 23-546.
2. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 72-3080.
3. Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-465.
4. Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 117-4239.
5. Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 106-4434.
6. Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3672.
7. Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 52-2604.